

1.

UVOD

Opšti problemi teoretizacije tekstualne produkcije (O teoriji i teorijama, i...)

Centralni predmet ovog rada obrazuju različiti i raznorodni teorijski pristupi koji – kao autonomne diskurzivne platforme, sa jedne strane, a potom i već uodnošeni diskursi u vidu hibridne, multi-, inter- i transdisciplinarne teorije, sa druge – mogu biti primenjeni na teoretizaciju savremenih modusa eksperimentalne tekstualne produkcije. Temeljni teorijski problem studije proizlazi iz – terminom Pola de Mana – *otpora* [fr. *résistance*] (De Man, 1986: 3–20; Milić, 1998: 11–17)¹ koji nastaje prilikom pokušaja zasnivanja i utvrđivanja teorijsko-interpretativnog okvira radikalnih, transgresivnih, te subverzivnih vidova tekstualne prakse. S obzirom na to da prakse eksperimentalne tekstualne produkcije – kao osavremenjeni analogon za najradikalnije manifestacije i pojavnosti avangardne književnosti – svojom nekonvencionalnom diskurzivnošću, tekstualošću, pa i medijalnošću najčešće izmiču metajezičkom interventnom zahvatu tradicionalnih, ali često i savremenih oblika istorije i

¹ Pojam otpora u teoriji Pola de Mana može se, zapravo, dvostruko odrediti. Sa jedne strane, sami tekstovi, kao prvostepeni predmet ili objekt proučavanja, pružaju otpor svakoj totalizujućoj koncepciji sveukupne i adekvatne metajezičke interpretacije; sa druge strane, postoji svojevrsni *otpor teoriji* (proglašen u istoimenom eseju, *The Resistance to Theory*, 1982), koji je posledica savremenog *antiteorijskog* – i, načelno, *antiintelektualnog* – epistemološkog horizonta. U odnosu na teorijsko-ideološku poziciju ovog rada, taj horizont se može smatrati problematičnim i retrogradnim imajući u vidu, na primer, antimetafizičke i antiesencijalističke pretpostavke teorije poststrukturalizma, postmodernizma i drugih srodnih teorijskih diskursa.

teorije književnosti, u radu se pre svega problematizuju status i funkcija određenih teorijskih metagovora, te njihova potencijalna i navodna adekvatnost naspram proučavanog prvostepenog fenomena transgresivnih tekstualnih praksi. Ukratko, potrebno je ponuditi odgovor na pitanje o tome na koji način je moguće interpretirati, tumačiti i analizirati – iz drugostepene naučne, filozofske i/ili teorijske metajezičke pozicije – prakse eksperimentalne tekstualne produkcije, posmatrane pri tome kao svojevrsni – pojmom Ibera Damiša – *teorijski objekt* [fr. *objet théorique*] (Bois et al., 1998: 8).

Neposrednim jezičkim razlaganjem naslova ovog rada, njegovi sastavni elementi – pojmovi i termini – mogli bi se ukratko predstaviti i objasniti na sledeći način. Pre svega, *teorija* označava specifični metajezičnik koji naspram objekta-govora prvog reda ne mora nužno zauzeti direktno eksplanatornu niti eksplikativnu poziciju. Teorija – u svom savremenom određenju unutar istorijskih uslova i kontekstualnih okvira *epohe teorije* [eng. *the time of theory*] (French, 1995; Vujanović, 2007: 43–60) – suprotstavlja se tradicionalističkim zamislima nauke i filozofije, mada sa njima istovremeno obrazuje jednu konceptualnu trijadu (Vujanović, 2007: 14–17); zbog toga je odnos *nauka – filozofija – teorija* posebno značajan kako bi se, u kasnijim delovima studije, jasnije uočila i iskazala specifičnost i jedinstvenost koncepta teorije. Pojam, odnosno specifični prefiks *eksperimentalno*, sagledava se na dva suprotstavljena načina: u užem smislu, eksperiment u umetnosti i književnosti nastaje analogno koncepciji eksperimenta u prirodnim naukama (uključujući njegove formalne faze kao što su priprema, realizacija, verifikacija i druge); u širem smislu, reč je o svojevrsnom sinonimu za transgresivnu, radikalnu, subverzivnu umetničku praksu (na primer, termin „eksperimentalni film“), a ovo drugo određenje pojma eksperimentalnog ujedno je i ono na koje se najučestalije upućuje u ovom radu. Konačno, sintagma *tekstualna produkcija*, kao što je prethodno već nagovešteno, upotrebljava se kako bi se mapirali različiti modusi radikalne i transgresivne književnosti; u stvari, potonja oznaka – „književnost“ – najčešće se izbegava u odnosu na teorijsku poziciju studije i njen specifično redukovani i svedeni teorijski vokabular, te se upotrebljava tek sporadično, kao jedan mogući sinonim, pre svega iz stilskih razloga. Stoga tekstualna produkcija – kao materijalistički orijentisani termin – jeste jedan od središnjih pojmova studije, neprestano podložan različitim singularnim i partikularnim teoretizacijama i problematizacijama izvođenim sa mesta odabranih diskurzivnih i teorijskih platformi. Sve u svemu, svaki od navedenih termina iz naslova rada kasnije se preciznije određuje, ali i detaljnije preispituje, pa tako gorenavedene sažete definicije, objašnjenja i kontekstualizacije imaju samo privremenu – takoreći, *uvodnu* – eksplanatornu ulogu.

U skladu sa definicijom pojma koja se primenjuje i eksploatiše u ovom radu, termin *eksperimentalna tekstualna produkcija* označava i obuhvata radikalne i transgresivne književno-umetničke – ali i naučne, filozofske, teorijske – prakse generisanja i proizvođenja različitih tekstova.² Ograničivši se tek na manji broj primera praksi nekonvencionalne tekstualne produkcije, kao i na podjednako limitiran skup teorijskih diskursa koji ili direktno objašnjavaju ili posredno mogu objasniti te prakse, konstituiše se korpus odabranih i relevantnih tekstova studije. Tako pojedine teorije koje se problematizuju u ovom radu – na primer, Ostinova filozofija jezika i teorija performativa – nisu direktno uzimale književno-tekstualne prakse za predmet svog proučavanja,³ dok su neki drugi pristupi – primera radi, *telkelovska* [*Tel Quel*] teorija revolucionarne tekstualnosti – neposredno i eksplicitno raspravljali o radikalnim vidovima tekstualne produkcije i, štaviše, identitetski temeljno bili vezani za književne, mada ekskluzivno transgresivne i subverzivne, diskurse i prakse. Naravno, uspostavljanjem alternativne forme teoretizacije tekstualnih praksi, suprotstavljene tradicionalnom obliku istorije i teorije književnosti, takav vid tumačenja i analize retrospektivno bi se mogao primeniti i na sve one istorijske pojave u književnosti koje, unutar svog izvornog društveno-kulturalnog konteksta, nimalo nisu pretendovale na radikalnost i političnost svoje pozicije, poput realističkog romana 19. veka. Tada – srodno neuobičajenoj semiološkoj i tekstualnoj analizi proze Balzaka koju je svojevremeno realizovao Rolan Bart (Barthes, 1974) – čak i sasvim konvencionalni i žanrovski formalni vidovi književne produkcije mogli bi biti interpretirani, u skladu sa pozicijom materialističke poststrukturalističke teorije, kao skriveni modusi subverzivne i dinamične tekstualne prakse. U isto vreme, to bi predmet proučavanja – ograničen ovom studijom na radikalne i transgresivne moduse tekstualnosti – značajno proširilo na celokupno polje književne produkcije, kao i, usled takve mogućnosti rastegljivosti pojma, na mnoge druge heterogene manifestacije i oblike tekstualne prakse. U skladu sa teorijskim okvirom predočenim ovim radom, u tom slučaju bi se u eksperimentalnu tekstualnu produkciju mogli uvrstiti ne samo različiti književno-avangardni, već i brojni naučni, filozofski i, pre svega, *teorijski tekstovi*.

Ne računajući njen uvodni i zaključni deo, studija obuhvata tri veća poglavlja, čije se centralne teme i problemi ukratko predstavljaju u nastavku.

² Tako, Filip Sollers sebe i druge autore čiji su radovi objavljivani u časopisu *Tel Quel* upravo imenuje kao *proizvođače tekstova* [fr. *producteurs de textes*] (Sollers, 1970: 105).

³ Štaviše, u Ostinovoj filozofiji umetnička i književna delatnost bila je prepoznata kao izrazito problematična zbog pseudoperformativnog, odnosno kvazijezičkog statusa njene delatnosti, što se, kao teorijski problem, istražuje u potpoglavlju br. 2.2.

Nakon uvoda koji postavlja opšta metateorijska, epistemološka i metodološka pitanja (poglavlje br. 1), rad kroz dva naredna poglavlja problematizuje teorijske diskurse i prvostepenu tekstualnu produkciju unutar društveno-istorijskih uslova dve velike evropske kulture: Nemačke i Francuske. Na nemačkom govornom području (poglavlje br. 2), eksperimentalna književna praksa ponajviše je bila vezana za filozofiju i kritiku jezika [nem. *Sprachphilosophie*, *Sprachkritik*], odnosno veliki epistemološki zaokret iniciran takozvanim *jezičkim obrtom* [engl. *linguistic turn*, nem. *linguistische Wende*]. Nakon važnih istraživanja više značajnih autora – filozofa, teoretičara, estetičara, naučnika – koji su još na prelazu iz 19. u 20. vek postavili temelje radikalne kritike jezika, posebno se izdvaja rad Ludviga Vitgenštajna, mislioca koji je možda najdirektnije imao uticaja na posleratne umetničke i književne neoavangardne pokrete: pre svih, na Bečku grupu [nem. *Wiener Gruppe*] (Bešlagić, 2016c; Wiener, 1990), o kojoj se opširnije raspravlja u okviru zasebne studije slučaja.⁴ U nemačko-austrijskoj sekundarnoj, književno-istorijskoj i teorijskoj literaturi, najčešće se pojam eksperimenta vezivao za transgresivne književne prakse: postoji mnogo, više ili manje poznatih knjiga i studija koje neposredno raspravljaju o avangardnim i revolucionarnim strategijama *eksperimentalne književnosti*,⁵ interpretirane pritom kao nekonvencionalni (nenarativni, nemimetički, tipografski nestandardni, nemotivisano fragmentarni, itd.) modus diskurzivnosti. Za posleratnu tekstualnu produkciju na nemačkom jeziku – posebno za austrijsku tekstualnu praksu, čime ona upravo i sprovodi svoju jedinstvenu kulturalnu diferencijaciju (Schmidt-Dengler, 2010; Greiner, 1979: 9–57) – karakteristično je temeljno nepoverenje i fundamentalni skepticizam prema jeziku [nem. *Sprachskepsis*] i svim njegovim mimetičkim, komunikacijskim i referencijalnim moćima. Zbog toga filozofija jezika sa nemačkog govornog područja – proširena i na druge teorijske diskurse izvedene iz poznog Vitgenštajna, poput Ostinove i Serlove teorije govornih činova – i dalje zadržava svoju metajezičku relevantnost pri teoretizaciji eksperimentalne tekstualne produkcije. Tako, nemačka i austrijska neoavangardna tekstualna praksa na koju se referiše i koja se analizira u radu ne proizvodi estetske predmete – *književna dela* – već subverzivne tekstove koji istražuju mogućnosti i iskušavaju krajnje granice onog *jezičkog* u „prirodnim“ i „veštačkim jezicima“. Karakteristika tih istraživanja, iako primarno fokusiranih na jezik u užem i širem smislu, jeste i preispitivanje same *medijalnosti teksta*, koji se tada sagledava kao jedan poseban društveni medij i tehnologija.

Za razliku od nemačko-austrijskog pojma eksperimentalne književnosti,

⁴ Videti potpoglavlje br. 2.4.

⁵ Pojedini od tih teorijskih naslova navedeni su u potpoglavlju br. 2.1, a zatim su detaljnije kritički predstavljani u potpoglavlju br. 2.3.

u radikalnim teorijskim diskursima francuske kulture dominira pojam *tekstualne produkcije* – koji je, ujedno, ključni teorijski termin ove studije. Tako je sledeće poglavlje rada (br. 3) predviđeno za pojedinačne teorije teksta i tekstualnosti, kao i srodne prvostepene tekstualno-književne prakse realizovane na francuskom jeziku, što je prvenstveno rezervisano za *novi roman* [fr. *nouveau roman*] Alena Rob-Grijea. Opšte je poznata činjenica savremene teorije humanistike da je strukturalna lingvistika Ferdinanda de Sosira postala polazišna osnova za kasnije formirane teorijske platforme strukturalizma i poststrukturalizma, čak i ako je potonja teorijska pozicija bila najdirektnije kritična prema impliciranoj metafizici sadržanoj u svetonazoru, te postvarenoj predavanjima i spisima švajcarskog lingvistike; značaj Sosirovog učenja kao referentne tačke kasnijih teorija, prema tome, uočljiv je kod različitih savremenih teorijskih govora, i ne bi se mogao, uprkos svemu, lako osporiti. Teorijski pristupi o kojima se raspravlja u ovom poglavlju ponekad su i male, singularne teorije teksta i tekstualnosti, koje nemaju prestižni status velikih i opštih teorijskih platformi kao što su strukturalizam i poststrukturalizam: nekada je, u stvari, dovoljan samo jedan koncept ili pojam da se na osnovu njega izvede i razvije takva *mala teorija* – na primer, teorija tekstualnih generatora Žana Rikardua. Najvažniji doprinos tih teorijskih pristupa, uvažavajući posebnosti svih njihovih međusobnih razlika, jeste konstituisanje materijalističke interpretacije tekstualne produkcije, kao gotovo *bazične teorijske platforme rada*, otvoreno suprotstavljene *humanističkom* konceptu „književnosti“. No, pored toga, posebna pažnja pridaje se tesnoj povezanosti i uzglobljenosti metajezika – uobičajeno, književne kritike – i tekstualne prakse kao govora prvog reda, jednoj vezi izrazito karakterističnoj za posleratnu francusku kulturu. Možda najsnažniju simbiozu takvog tipa u novijoj istoriji francuske književnosti uspostavili su, pre svih, *novi roman* i *nova kritika* [fr. *nouvelle critique*]: ilustracije radi, rani tekstovi Rolana Barta – kasnije uključeni u njegovu slavnu kolekciju *Kritički eseji* [*Essais critiques*, 1964] – doprineli su jednoj sasvim specifičnoj recepciji prvih romana Rob-Grijea, zasnivajući svojevrsni „žanr“ *objektivne* ili *objektne književnosti* (Barthes, 1972: 13–24, 51–58; Bogue, 1980: 156), upisujući u tadašnji Rob-Grijeov opus teorijske premise kojih ovaj autor prvobitno nije ni bio svestan, niti su one bile deo njegove intencije, ali koje je na kraju ipak prihvatio (Lorent, 2015). Na taj način su različite teorijske interpretacije jezika i teksta postupno pronašle svoje mesto u tekstualnosti književne prakse (kulminacija takvog pismovnog poližanrovskog modusa jeste produkcija pokreta *Tel Quel*), a posledica tog odnosa bilo je sve izraženije brisanje jasne granice između teorijskog i književnog teksta, te usložnjavanje veze koja se uspostavlja između njihovih znakovnih struktura – što je temeljni problemski predmet narednog poglavlja.

Danas – tačnije, već tokom više decenija – teorija se određuje i shvata kao sasvim specifična forma diskursa, odnosno – parafrazom naslova jednog važnog eseja Ričarda Rortija (Rorty, 1982: 90–109) – *teorija kao oblik pisma* (Kise, 2015: 101–138). U pitanju je tekstualna produkcija u epohi teorije, o kojoj, kao savremenom pojmu, raspravlja Patrik Frenč, imenujući i opisujući prvenstveno teorijsko-terorističku – *teorističku*⁶ – delatnost francuske grupe *Tel Quel* (Ffrench, 1995). Zbog toga se poslednje veliko poglavlje studije (br. 4) posvećuje karakteristično savremenom, fatalno neraskidivom odnosu između književnog i teorijskog diskursa, intertekstualno umreženih u rizomsku strukturu hibridne i poližanrovske tekstualnosti. Na tom mestu, ključna je nemogućnost da se utvrdi jasna distinkcija između književnog i teorijskog teksta:⁷ stoga se, tokom rada, ova dva modusa diskurzivnosti i tekstualnosti često tretiraju kao sinonimni i analogno funkcionalni, te se uglavnom odustaje od utopijskog i idealističkog nastojanja uspostavljanja – navodno stabilne i izvesne – jezičke i žanrovske hijerarhije. No, ukoliko bi se ipak insistiralo na definisanju relacije i uodnošavanja teorijsko-kritičkog i filozofskog teksta, sa jedne strane, i književnog teksta, sa druge, mogli bi se izdvojiti, barem u odnosu na specifičnost i ograničenost epistemoloških istraživanja predviđenih i realizovanih ovom studijom, tri mogućnosti ili „slučaja“: 1. teorijsko-kritički i književni tekst se fundamentalno i ontološki razlikuju – teorijsko-kritički tekst tada jeste *drugo* od književnog teksta, što je i najčešće shvatanje opisanog odnosa; 2. teorijsko-kritički i književni tekst predloženi su, izvedeni i realizovani u zajedničkoj intertekstualnoj ravni – na primer, Deridino slavno „čitanje“ Solersovog romana *Brojevi* [*Nombres*, 1968] (Derrida, 1981: 287–366),⁸ gde postoji samo jedan tekst koji rizomski povezuje jezik-objekt i metajezik (Barthes, 1972: 97–98; Kise, 2015: 82); 3. sâm teorijsko-kritički ili filozofski tekst – iako u uobičajenim konceptualizacijama prepoznat kao tek jedna izvedena, drugostepena jezička struktura, odnosno govor drugog reda – određuje se kao književno-poetski, umetnički tekst, a koji, sa svoje strane, takođe može biti „zahvaćen“ metajezicima i *n*-to stepenim govorima. Teorija, tada, postaje svojevrsni sinonim za tekstualno-poetsku, glasovnu i pismovnu, autorefleksivnu i autoreferencijalnu⁹ strukturu jednog drugostepenog govora o svom – zapravo,

⁶ „Upotrebićemo ovaj termin, kao što je uobičajeno u engleskom jeziku (*theorist*), kako bismo označili određena retorička zastranjenja u upotrebi teorije na katedrama za američku književnost – zastranjenja koja konzervativci smatraju doslovno *terorističkim*“ (Kise, 2015: 60). Međutim, u kontekstu ovog rada termin ima afirmativni diskurzivni tretman.

⁷ U pitanju je „proces nerazlučivanja književnog i filozofskog korpusa“ (Kise, 2015: 107).

⁸ Pogledati potpotpoglavlje br. 4.1.4.

⁹ Jedno od osnovnih svojstava *teorije* – čime se ona ujedno kritički diferencira od drugih metajezika – jeste njena odlika i mogućnost permanentnog dovođenja u pitanje partikularnosti i društvene determinisanosti vlastitog govora, metoda, implicirane političnosti, itd. (Šuvaković, 2011: 706)

imaginarnom i fantazmatskom – prvostepenom predmetu izlaganja. Žak Derida bio je jedan od najradikalnijih praktikanata – pa otud i predstavlja izuzetno važnu autorsku figuru za ovu studiju – takve koncepcije *teorije kao posebnog oblika pisma* (nezavisno od toga što se potonji mislilac zasigurno ne bi složio sa izraženo simplifikujućim karakterom pomenute etikete), realizujući u dugom periodu od više decenija nebrojeno mnogo tekstova nastalih neuobičajenim postupcima presecanja i saodnošenja diskursâ filozofije i književnosti. U Deridinoj strategiji nije jednostavno bila reč o tome da li jedan diskurs prethodi drugom, da li su oni postavljeni kao simultani ili sinhroni, itd. – pre je u pitanju bila delatnost i izvođenje njihovog neizvesnog, nesigurnog i nestabilnog uodnošavanja, koje je permanentno podložno promenama i vlastitom preispitivanju (Šuvaković, 1999: 98). Međutim, važnost teorije za tekstualnu produkciju ne ogleda se samo u njejoj neizbežnoj i nezaobilaznoj diskurzivnoj i tekstualnoj vezi sa pismom književnosti. Naime, intelektualno poznavanje različitih teorijskih diskursa – odnosno, teorijskih premisa, koncepata, pojmova i termina – u velikoj meri postaje nužan preduslov savremene umetničke prakse, pa tako i pismovno-tekstualne produkcije. U svom najekstremnijem obliku takve tekstualne prakse – koja se, barem u internacionalnom kontekstu, možda više i ne može smatrati posebno radikalnom ili subverzivnom¹⁰ – proizvođači tekstova operišu teorijskim diskursima ne samo kao sa metajezičkim govorom čija je uloga da autorefleksivno bliže odredi njihov umetnički rad (funkcionalna i operativna upotreba teorije i filozofije zarad bolje artikulisane eksplikacije sopstvene poetike), već sami teorijski diskursi postaju neposredni, *prvostepeni jezički materijal* koji se na različite načine, pomoću raznih metoda i tehnika, eksploatiše, na primer u svojoj znakovnoj, odnosno označiteljskoj dimenziji: ovaj koncept, u metateorijskoj praksi Miška Šuvakovića, nosi naziv *teorija u umetnosti* (Šuvaković, 2011: 714–715). Nekoliko odabranih primera tekstualne produkcije, koji nisu tradicionalni narativni tekstovi sa zapletom i ne pripovedaju o fikcionalnim likovima, već se – samo prividno u ravni govora književnosti – služe i referišu na pojedine naučne, filozofske i teorijske pojmove i termine, najdirektnije odslikavaju ovu savremenu hipotezu.

Kako bi se neposredno materijalizovale izložene pretpostavke o kompleksnosti interdiskurzivnih tekstualnih relacija „teorijskog“ i „književnog“, u potpoglavlju br. 4.4, kojim se završava studija, u zajedničkoj tipografskoj ravni teksta demonstrira se opisana eksperimentalna praksa znakovnog umrežavanja teorije i književnosti, koja autoreferencijalno raspravlja o sopstvenom statusu poližanrovskog pisma; ali, pre toga, neophodno je pojasniti motive koji prethode tom zahtevu. Naime, upotreba određenih termina uvek razotkriva i

¹⁰ No, i ova teza se svakako može dovesti u pitanje, i na nju se referiše u kasnijim delovima rada.

demaskira specifičnu diskurzivnu, ideološku, političku, kao i teorijsku poziciju govornika. Iz tog razloga, u celom radu se uporno insistira na izgradnji – i *izvođenju* [engl. *performing*] – jednog konsekventnog teorijskog vokabulara-pisma, a odstupanja od tako uobičajenog govora, čiji je rečnik formiran svesnim ali i nesvesnim radom postupaka selekcije i redukcije, sasvim su retka. Određeni izbor reči nipošto nije neutralan, već upućuje na konkretni diskurzivni – semantički, konceptualni, pojmovni – okvir. Stoga permanentna analiza samog diskursa, ali i izrazito razvijena samosvest o sopstvenoj poziciji govornika u datom trenutku, neophodna je kako bi se što bolje artikulisala specifičnost i determinisanost datog simboličkog mesta sa kojeg se govori. Imajuću u vidu navedenu tvrdnju, *transdisciplinarnost* se, u odnosu na konceptualno-pojmovnu aparaturu ovog rada, ne shvata samo kao „dekonstrukcija“ datih funkcija postojećih disciplina i njihovog međusobnog uodnošavanja i prožimanja (na primer, posebnost pozicije multidisciplinarnosti u odnosu na interdisciplinarnost), već i kao jedinstveni modus tekstualnosti i diskurzivnosti, odnosno oblik pisanja – *poližanrovsko i polidiskurzivno pismo teorije*, konsekventno izvedeno ovim radom. Reči, sintagme i rečenice koje obrazuju ove redove, pripadaju posebnom žargonu takvog teorijskog pisma, kao jednom nesvodivom modusu pisanja koje se tek performativno konstituise u neposredno proizvodnom činu generisanja teksta – *ovog teksta*. Postoji beskrajno mnogo načina kombinatoričkog povezivanja i spajanja materijalnih elemenata – preciznije, *označiteljâ* – koji pismovno formiraju jedan tekst, i broj njihovih permutacija, u praksi, nikada ne može biti sasvim istražen niti istrošen ili iscrpljen: uvek se iznova mogu generisati najrazličitiji tekstovi, u svojoj performativnoj događajnosti (Ffrench, 1995: 92). Ova utopijska koncepcija – koja može biti dovedena u sumnju na različite načine, iz raznih savremenih teorijskih pozicija, čak i onih koje se afirmativno predočavaju tokom ove studije – uprkos svemu opstaje i u radu se zadržava kao jedna bitna i snažna – prvenstveno *deridijanska* – pretpostavka. Zbog svega navedenog, pomenuto potpoglavlje striktno je posvećeno, uz samosvest o vlastitom jeziku, autorefleksivnoj demonstraciji nekonvencionalnog sučeljavanja pisama teorije, esejistike i književnosti, kao jednog neponovljivog *događaja*. (Arbitrarno prodiranje u autoreferencijalnost: u svom hibridnom tekstu *Dva govora romana* – intencionalno nastalom u neizvesnom preseku diskursâ književnosti i teorije – generišem sledeću rečenicu: „Sve više insistiram na *događajnosti tekstualnosti*.“ [Bešlagić, 2012: 7]). Konačno, u formalnom zaključku rada (poglavlje br. 5) sistemski se sumira celokupno istraživanje studije, uz finalnu problematizaciju i evaluaciju njenih ključnih teorijskih uvida.

Sve do sada iznete pretpostavke i tvrdnje mogle bi se ukratko i sažeto artikulisati i prevesti u ključne hipoteze rada: 1. *Eksperimentalna tekstualna*

produkcija zahteva nove – hibridne, transdisciplinarne – moduse teoretizacije, odnosno alternativno teorijsko pismo; 2. Eksperimentalna tekstualna produkcija jeste, zbog svojih veza sa diskurzivnošću, privilegovani umetnički i kulturalni modus u odnosu na druge, neverbalne prakse savremene umetnosti, poput slikarstva, skulpture, muzike ili plesa; 3. Iz tako opisane diskurzivne relevantnosti eksperimentalne tekstualne produkcije proizlazi njena potencijalnost i sposobnost da razvije autorefleksiju, a potom i da se približi metajeziku teorije (nauke, filozofije), od čijeg se pisma i pismovnog registra sve manje može tekstualno razgraničiti.

Pojedine teorije koje obrazuju predmet istraživanja ove studije prethodno su već na različite načine bile tema iscrpnih teorijskih i filozofskih eksploatacija: tako je već objavljeno nebrojeno mnogo knjiga, zbornika i naučnih članaka apologetski posvećenih, ali i otvoreno kritičnih i dekonstruktivno orijentisanih naspram filozofije jezika, strukturalizma, poststrukturalizma, teorije tekstualnosti, itd. – ključnih teorijskih platformi u ovom radu. Međutim, u studiji se nastoji da se takvim teorijskim diskursima obezbedi jedan potencijalno alternativan i relativno nov kontekst i okvir problematizacije. Metateorijski posmatrano, a u skladu sa bazičnom epistemološkom pretpostavkom ovog rada, uvek je prisutna temeljna nemogućnost da se odabrani predmet proučavanja – čak i ukoliko je to doslovno jedna *teorija*, odnosno *teorijski koncept ili pojam*, pre nego umetnička praksa ili društveno-kulturalni fenomen – u celosti „zasiti“ (Milić, 1998: 52; Dubrovski, 1989: 96–97) drugostepenim ili *n*-to stepenim jezikom. Zbog toga bi se jednim posebnim uodnošavanjem odabranih, dobro poznatih teorijskih pristupa, čak i zadržavajući njihove prvobitne i već utvrđene hipoteze i premise, kao i prepoznatljivi konceptualno-pojmovni aparat, ponudila drugačija *teorijska mapa*. Pri tome, pojedini teorijski koncepti i pojmovi, koji su još pre više decenija postali deo uobičajenog vokabulara i žargona savremenog teorijskog govora (na primer, „označitelj“, „arbitrarnost“, „tekst“, „diskurs“, itd.), po potrebi se dodatno izoštravaju, reistorizuju i rekontekstualizuju.

Jedno od centralnih problemskih pitanja studije tiče se statusa opisanog postupka teoretizacije u savremenoj epohi teorije. Naime, teoretizovanje prakse eksperimentalne tekstualne produkcije odvija se, nasuprot zamislama tradicionalne i konvencionalne – humanističke, esencijalističke, buržoaske – istorije i teorije književnosti, estetike i književne kritike, u dramatično transformisanim diskurzivnim okvirima i uslovima nove, aktuelne i globalno već rasprostranjene i institucionalizovane multi-, inter- i transdisciplinarne teorije.¹¹ Naravno,

¹¹ Videti potpoglavlje br. 4.1.1.

takvoj tvrdnji da se u ovoj studiji prakse radikalne i transgresivne tekstualne produkcije teoretizuju iz pozicije savremene hibridne teorije pre nego tradicionalne istorije i teorije književnosti, može se olako uputiti jedan već očekivani i anticipirani prigovor: nisu li pojedini teorijski diskursi, poput onih koji u ovom radu formiraju interpretativni okvir za potrebe proučavanja tekstualnih praksi (Vitgenštajnova filozofija jezika, strukturalizam, poststrukturalizam, itd.),¹² već integrisani i smešteni u okvire, te postali sastavni deo – konzervativnih – drugostepenih diskursa istorije i teorije književnosti, sa kojima, štaviše, sada uspostavljaju neraskidivu vezu? Mnoge novije teorije književnosti već su izvele aproprijaciju pomenutih teorijskih diskursa, uz neizbežnu kritičku preradu koja je pratila njihovu recepciju, što je nesumnjivo uslovalo i potencijalno pacifikovanje i otupljenje njihove prvobitne metajezičke oštrice.¹³ U svakom slučaju, neophodno je otvoreno reći da teorijsko polazište ovog rada nikada i nije bilo striktno utemeljeno u tradicionalnoj istoriji i teoriji književnosti, već je ono pre svega bilo locirano u prostoru savremenih teorijskih diskursa. Pristup praksama eksperimentalne tekstualne produkcije stoga je još od trenutka koncipiranja ove studije bio u tesnoj vezi sa praksom savremene hibridne teorije, intencionalno isključujući iz svoje metateorijske analize konvencionalne književno-teorijske diskurse. Čini se, tako, da u ovom radu i ne postoji osnova, *teorijska baza* „klasične“ teorije književnosti,¹⁴ koja se potom na različite načine dekonstruiše, ili čak destruiše, već je početna tačka istraživanja smeštena u trenutak konstituisanja *savremene interdisciplinarne teorije humanistike*.¹⁵

Termin iz naslova knjige – „teorije“ – dat je u množini kako bi se podvukao pluralni i umnožavajući karakter savremenih teorijskih pristupa, koji načelno ne mogu biti svedeni na samo jedan, *metateorijski* govor. Ipak, svi odabrani teorijski diskursi, iako međusobno različiti, ponekad čak i direktno

¹² No, naravno, u radu se te pojedinačne teorije ne preuzimaju tek kao postojeći i efikasno primenljivi operativni teorijski modeli, već se takođe podvrgavaju kritici i dekonstruktivističkom čitanju.

¹³ Za jedan noviji primer takve studije, videti: Bužinjska i Markovski, 2009.

¹⁴ Međutim, to nipošto ne znači da se u radu nimalo ne referiše na takav – tradicionalni, konzervativni, konvencionalni, itd. – modus istorije i teorije književnosti.

¹⁵ Konačno, moje formalno obrazovanje do sada i nije bilo neposredno vezano za discipline istorije i teorije književnosti, ili barem ne za tradicionalni modus tih naučnih diskursa, niti je to moja vaninstitucionalna teorijska pozadina. Stoga se moj pristup fenomenu i problemu tekstualne produkcije izvodi, čini se, *bočno*, isključivo iz alternativnih teorijskih pozicija u odnosu na proučavani predmet. Ipak, kao što je već rečeno, ne bi se smela zanemariti činjenica da takav, naizgled *alternativni pristup*, izveden iz teorijskih platformi o kojima se raspravlja u ovoj studiji, u isto vreme jeste i jedna već *opšte-prihvaćena i institucionalizovana* pozicija proučavanja tekstualne produkcije. Ilustracije radi, tokom proteklih nekoliko decenija teorijski diskurs i korpus tekstova poststrukturalizma uvršten je u brojne studijske programe mnogih univerziteta širom sveta.